

บทความที่ : **30**
Article :

นวัตกรรมจากรากหญ้าแนวเศรษฐกิจพอเพียง
กรณีศึกษากลุ่มเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน

*Grassroots Innovation Based on the Sufficient
Economy: A Case of the Networks of Local
Philosophers in Thailand 's Northeastern*

ลิปภาส โรจนวสุธร* และบุญสม เกษะประดิษฐ์*

Sippaphas Rotjanawasuthorn and Boonsom Kesapradit

---

*วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต [Collage of Social Innovation,
Rangsit University]

บทคัดย่อ

บทความวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษานวัตกรรมจากรากหญ้าตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ซึ่งใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 30 ราย ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบการวิเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างเนื้อหา และการตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการแบบสามเส้า ผลการศึกษาพบว่า นวัตกรรมรากหญ้าตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่เกิดขึ้น สามารถวิเคราะห์ได้เป็น 3 ประเด็นใหญ่ๆ ได้แก่ 1) นวัตกรรมการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ 2) นวัตกรรมการแก้ไขปัญหาสังคมและวัฒนธรรม 3) นวัตกรรมการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม และ 4) นวัตกรรมการแก้ไขปัญหาทางการเมืองและนโยบายสาธารณะ

คำสำคัญ: นวัตกรรมรากหญ้า; เศรษฐกิจพอเพียง; ปราชญ์ชาวบ้าน

Abstract

This article aimed to study grassroots innovation based on the sufficient economy from the case study of the networks of local philosophers in Thailand s' northeastern region. This study used a qualitative research methodology by interviewing 22 participants. For data analysis used consistent analysis of contents and then correctly checked results by a triangulation method. The result found that the grassroots innovation based on the sufficient economy from the case study of the networks of local philosophers in Thailand s' northeastern region, consisted 4 dimensions: 1) the innovation concerned with economy solving; 2) the innovation concerned with social and cultural solving; 3) the innovation concerned with environmental solving; and 4) the innovation concerned with political and public policy solving.

Keywords:Grassroots Innovation; Sufficient Economy; Local Philosopher

บทนำ

ปัจจุบันในระดับชุมชนท้องถิ่นของไทยได้เกิดพลังผลักดันที่นำไปสู่ปัญหาแก่ประชาชนในชุมชนท้องถิ่น ทั้งในเรื่องเดิมๆ อย่างความยากจน ที่แม้ว่าการเติบโตทางเศรษฐกิจจะมีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องหลังการเกิดขึ้นของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่ก็ยังพบว่าประชาชนในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ยังคงมีสภาพชีวิตความเป็นอยู่อย่างยากจน รวมทั้งปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการพัฒนาตามระบบทุนนิยมของรัฐที่มีต่อชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดการทุจริตทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นฐานการผลิตและค้ำจุนชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในระดับรากฐานให้ถูกทำลายลงอย่างกว้างขวางซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไป เช่น ปัญหาการลักลอบตัดไม้ที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ เช่น พยูง มะค่า ตะเคียน แดง เพื่อนำไปขายให้แก่ผู้ประกอบการในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ปัญหาราคาสินค้าเกษตรตกต่ำต่อเนื่อง ปัญหาหนี้สินและการออมที่รัฐพยายามแก้ไขปัญหาและสนับสนุนได้นำไปสู่การสะสมหนี้สินครัวเรือนรวมทั้งหนี้สาธารณะจำนวนเพิ่มมากขึ้น ซึ่งปัญหาผลกระทบทางการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าว ยังทำให้เกิดศักยภาพของมนุษย์ในการคิดสร้างสรรค์เกิดความสูญเสีย และก่อให้เกิดความความสิ้นหวัง และความท้อแท้ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2558) เมื่อเป็นเช่นนี้การพัฒนาตามแนวคิดเศรษฐศาสตร์ของระบบทุนนิยมจึงไม่ใช่คำตอบที่เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชนท้องถิ่น จึงต้องใช้แนวคิดใหม่ๆ ที่เป็นทางเลือกจากฐานรากที่ได้มีความพยายามนำเสนอโดยชุมชนท้องถิ่นในฐานะนวัตกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจของตนเอง ซึ่งเป็นแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในสภาวะหลังสมัยใหม่ (post-modern economics) ที่เกิดขึ้นมาจากการปฏิบัติของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่น บนพื้นฐานของการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่และภูมิปัญญาของตนเองที่นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดเพื่อทำการวิพากษ์ปรัชญาทุนนิยมร่วมสมัยที่เน้นการพัฒนาแบบเป็นเส้นตรงและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ที่ไม่ได้เน้นความเป็นปัจเจกบุคคล หากแต่มี

ความพยายามเน้นการรวมกลุ่มประชาสังคม (civil society) ที่ต้องการสร้างนวัตกรรมในระดับท้องถิ่นรากหญ้า (local grassroots innovation) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดความยั่งยืนแก่ชุมชนและฐานทรัพยากรธรรมชาติท้องถิ่น (Seyfang & Smith, 2007) ซึ่งการเน้นกระบวนการพัฒนากิจกรรมรากหญ้างกล่าวได้แก่ การให้ความสำคัญกับเรื่องของเครือข่ายชุมชนที่ปฏิบัติการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับฐานล่าง ที่เน้นการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุกๆด้านอย่างสมดุล ทั้งด้านความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี และมุ่งเน้นการสร้างชุมชนและเครือข่ายการพัฒนาร่วมกันในการแก้ไขปัญหาสังคม เพื่อเป็นการเสนอทางเลือกใหม่ในการพัฒนาทางเลือกเศรษฐศาสตร์และการพัฒนาเศรษฐกิจที่เหมาะสมสำหรับการดำรงอยู่ของประชาชนในชุมชนท้องถิ่น (Seyfang & Smith, 2007)

สำหรับเครือข่ายชุมชนที่มีความสำคัญในฐานะเครือข่ายชาวบ้านที่พยายามผลักดันแนวคิดและการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าของประเทศไทย ได้แก่ เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและพหุภาคีภาคอีสาน ซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2538 ภายใต้การรวมตัวกันของปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 12 คน ได้แก่ 1) พ่อคำเตื่อง ภาษี ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ 2) พ่อสุทธินันท์ ปรังพฤทธิ์ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) 3) พ่อผาย สร้อยสระกลาง ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ 4) พ่อทองหล่อ เจริญไธสง ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) 5) พ่อจันทร์ที ประทุมภา ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา 6) พ่อประคอง มนต์กระโทก ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดนครราชสีมา (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) 7) พ่อชาลี มาระแสง ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดอำนาจเจริญ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) 8) พ่อเชียง ไทยดี ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ 9) พ่อมหาอยู่ สุนทรธัย ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) 10) พ่อทัศน กระยอม ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น

(ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) 11) พ่อบุญเต็ม ชัยลา ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น และ 12) พ่อผอง เกตุพิบูลย์ ปราชญ์ชาวบ้านจังหวัดขอนแก่น ซึ่งในปัจจุบันได้มีการดำเนินการฝึกอบรมในรูปแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน และมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านที่ในแต่ละจังหวัด ผ่านกระบวนการถ่ายทอดความรู้ทางด้านเกษตรกรรมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรในแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งวิทยากรกระบวนการถ่ายทอดความรู้ที่ได้รับการอบรมจากผู้นำปราชญ์ชาวบ้านเป็นต้นแบบของผู้ที่ประสบความสำเร็จตามแนวทางของปราชญ์ชาวบ้าน รวมทั้งการให้การสนับสนุนและร่วมมือกับนักพัฒนา นักวิชาการ และข้าราชการ ที่สนใจและเห็นความสำคัญของแนวคิดและวิถีปฏิบัติของปราชญ์ชาวบ้านในฐานะเป็นแนวทางการปฏิบัติ และการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชนในระดับชุมชนท้องถิ่น ได้เกิดการรวมตัวกันขับเคลื่อนนวัตกรรมรากหญ้าตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในรูปของเครือข่ายและมูลนิธิที่มีการดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งปัจจุบันรู้จักกันในนามมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น (อภิสิทธิ์ อารงวรารากร และทานทิพย์ อารงวรารากร, 2545) ซึ่งการรวมตัวกันดังกล่าว ได้ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน มีการพัฒนาปรับปรุงแนวคิดและรูปแบบการดำเนินการของศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละศูนย์ให้มีความมาตรฐานและได้รับการยอมรับในฐานะแหล่งถ่ายทอดความรู้ทางนวัตกรรมทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมคุณภาพชีวิต และสังคมส่วนรวม รวมทั้งร่วมวางแผนและขับเคลื่อนแนวคิดและวิธีการปฏิบัติของปราชญ์ชาวบ้านให้ได้รับการสนับสนุน และนำไปปรับใช้กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต ชุมชน สังคม ประเทศชาติ และมวลมนุษยชาติ

จากแนวคิดและวิธีการปฏิบัติของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น ดังกล่าวได้อาศัยแนวคิดที่สำคัญได้แก่ แนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ของ

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 ซึ่งแม้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ท่าน แม้จะได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในระดับนานาชาติ ระดับชาติ และระดับชุมชนท้องถิ่น และถูกนำมาใช้เป็นเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชากรในประเทศไทย นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540 – 2544) เป็นต้นมา แต่ในระดับแนวคิดและวิธีการปฏิบัติยังคงมีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงรูปธรรมและสิ่งทีวัดผลในเชิงประจักษ์ (ธวัชชัย เฟ็งพิณิจ และแสงอรุณ สุนทรี, 2552) รวมทั้งการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ได้นั้น จำเป็นต้องมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้น แต่ยังไม่มีความชัดเจนว่าจะสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไร กระบวนการเรียนรู้ที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนั้นต้องทำกันอย่างไร มีขั้นตอนอะไรบ้างและหลักสูตรที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร ปัจจัยที่สำคัญที่สุดเรื่องหนึ่งคือ กระบวนทัศน์และค่านิยมเกี่ยวกับวิถีการผลิต วิถีคิด และวิถีการดำรงชีวิตของผู้คนในชุมชน (อภิชัย พันเสน, 2542) จะทำให้การดำเนินการตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะวิชาเศรษฐศาสตร์ทางเลือกที่จะนำมาใช้ด้านทุนและต่อกรกับกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักการทุนนิยมเสรีที่แพร่หลายในโลกปัจจุบันยังคงต้องได้รื้อการค้นคว้าและพัฒนาหาคำตอบเชิงประจักษ์ที่หลากหลายรอบด้านมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น การศึกษาวิจัยในครั้งนี้จึงเห็นความสำคัญจากบทเรียนและประสบการณ์ของกระบวนการเรียนรู้และนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัว และเกิดเป็นมรรคผลในฐานะนวัตกรรมรากหญ้าตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ตลอดจนทั้งรูปแบบและการดำเนินงานเชิงรูปธรรมที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่ได้รับการยกระดับและพัฒนาองค์ความรู้และวิธีการปฏิบัติในฐานะศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและ

คุณภาพชีวิตของประชาชน และสังคมตามที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดและองค์ความรู้ในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงแนวรากหญ้าที่เกิดขึ้น และมีผลกระทบต่อสังคมชุมชนท้องถิ่นไทยในปัจจุบัน ให้ได้รับการเผยแพร่ พัฒนา และส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาระดับต่างๆ เครือข่าย มูลนิธิ ชุมชน ครอบครัว และตัวปัจเจกบุคคลให้สามารถสร้างคุณค่าความสุขในชีวิต มีความกินดีอยู่ดี มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์แข็งแรง พัฒนาความสมดุลในการดำรงอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมต่างๆ ให้แก่ตนเองและชุมชน และสร้างสรรค์แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานรากให้มีความมั่นคงอย่างยั่งยืนสืบไปได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะนวัตกรรมจากรากหญ้าตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานไปประยุกต์ใช้สำหรับการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพชีวิต วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การส่งเสริมระบบเศรษฐกิจ และการพัฒนาสังคมในระดับรากหญ้าที่เป็นรูปธรรม

ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษานวัตกรรมรากหญ้าแนวเศรษฐกิจพอเพียงจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งมีขอบเขตของการวิจัยที่เกิดขึ้นดังนี้

ด้านแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับนวัตกรรมจากรากหญ้า แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายและเครือข่ายทางสังคม แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและศาสตร์พระราชาวาดด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมทั้งงานวิจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นสะพานที่นำไปสู่ผลข้อมูลที่

ได้มาซึ่งสามารถอธิบายปรากฏการณ์และวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาเชิงทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากการวิจัยครั้งนี้ต่อไปได้

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key – informants) ได้แก่ ผู้นำปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานจำนวน 8 คน บุตรหรือบุคคลในครอบครัวเดียวกันกับผู้นำปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่มีชีวิตอยู่แต่ไม่สามารถให้ข้อมูลได้โดยตรงหรือที่เสียชีวิตไปแล้วจำนวน 6 คน วิทยากรกระบวนการประจำศูนย์เรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานจำนวน 8 คนและชาวบ้านหรือเกษตรกรที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้จากศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านและนำไปปฏิบัติจริงจำนวน 6 คน ประธานมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดีจังหวัดขอนแก่น ประธานมูลนิธิโรงพยาบาลอุบลรัตน์ จังหวัดขอนแก่น รวมผู้มีส่วนร่วมที่เลือกเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญในครั้งนี้จำนวน 30 คน

พื้นที่ศึกษา (Spaces) ประกอบด้วยที่ทำการของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี จังหวัดขอนแก่น และมูลนิธิโรงพยาบาลอุบลรัตน์ ซึ่งทั้ง 2 มูลนิธิเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและยกระดับแนวคิดและการเรียนรู้ของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานตั้งอยู่ที่ โรงพยาบาลอุบลรัตน์ อำเภอบุธัน จังหวัดขอนแก่น รวมทั้งศูนย์คำคุณ ซึ่งเป็นศูนย์เรียนรู้ภาคปฏิบัติและการทำกิจกรรมตามแนวทางของปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ตั้งอยู่ที่ กม. 9 ถนนปากทางเขื่อนอุบลรัตน์ – หนองบัวลำภู ตำบลทุ่งโป่ง อำเภอบุธัน จังหวัดขอนแก่น และเข้าร่วมประชุมเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านตามศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านต่างๆซึ่งจะจัดขึ้นทุก 3 เดือนเวียนกันไปในแต่ละศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน ซึ่งปัจจุบันมีศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านที่ยังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

ระยะเวลาศึกษา (Duration) การวิจัยครั้งนี้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลพร้อมทั้งการวิเคราะห์และตีความข้อมูลภาคสนามตามที่เกิดขึ้นตั้งแต่เดือนมกราคม 2560 ถึง เดือนมีนาคม พ.ศ. 2561

สรุปผล

จากการศึกษา พบว่า การขับเคลื่อนเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านผ่านกระบวนการบริหารงาน ระบบ และกลไกในการจัดการความรู้ที่ต่อเนื่องของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและภาคีภาคอีสาน ภายใต้มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น เป็นปัจจัยที่สำคัญในการสร้างและขยายองค์ความรู้ และสมาชิกของเครือข่าย ก่อรูปเป็นมิติต่างๆที่เกิดขึ้นบนฐานของกิจกรรมรากหญ้าทั้งวัฒนธรรมองค์กร การพัฒนาชุมชนไปสู่ชุมชนเข้มแข็งในพื้นที่ มิติภาวะผู้นำขององค์กร มิติกระบวนการจัดการความรู้ และมิติการทำงานเป็นทีมตามลำดับซึ่งจากการศึกษากระบวนการ ระบบและกลไกในการจัดการความรู้ในกิจกรรมรากหญ้าที่จัดได้ว่าเป็นนวัตกรรมที่เกิดขึ้นตามที่อธิบายไว้ในบทก่อนหน้านี้แล้ว ทำให้พบองค์ความรู้สำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมรากหญ้าตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่ถือว่าเป็นนวัตกรรมรากหญ้าที่จะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนและชาวบ้านภาคอีสานอย่างยั่งยืนได้

และจากการขับเคลื่อนกิจกรรมรากหญ้าในรูปแบบของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน สามารถสรุปในแต่ละประเด็นเพื่อเชื่อมโยงเป็นองค์ความรู้ที่ได้จากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า ขบวนการเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่เกิดขึ้นภายใต้อุดมการณ์หลักของการน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ซึ่งเกิดขึ้นในบริบทสังคมไทยเคียงคู่ขนานมากับหลักการทางเศรษฐกิจของกระแสนิยมนั้น สามารถสร้างความหมายและพื้นที่สาธารณะใหม่ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และรวมถึงการเมืองและนโยบายสาธารณะแบบใหม่ ซึ่งรองศาสตราจารย์ ดร. สังคิต พิริยะรังสรรค์ (2559) ได้พยายามเรียกกระบวนการที่เกิดขึ้นบนพื้นที่สาธารณะที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาเครื่องมือทางสังคมเพื่อการลงโทษและการแก้ไขปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากอุดมการณ์และ

โครงสร้างหลักทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ใช้เป็นหลักในการพัฒนาประเทศว่า เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวใหม่ การลงโทษโดยสังคม ซึ่งผู้วิจัยพบว่านวัตกรรมรากหญ้าที่นำไปสู่การสร้างเครื่องมือหรือแนวทางทางเศรษฐศาสตร์การเมืองแนวใหม่ได้แก่

1) นวัตกรรมทางเศรษฐกิจ ที่เน้นการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองระหว่างชาวบ้านและเครือข่ายด้วยกัน การปลูกอยู่ปลูกกินเอง การเรียนรู้ข้อดีและการสร้างวิธีการเกษตรที่สอดคล้องกับบริบทแวดล้อมและสภาพธรรมชาติของพื้นที่ รวมทั้งการสร้างควมไว้วางใจ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การลองผิดลองถูก การลงมือปฏิบัติ และการแก้ไขปัญหาแบบเป็นทีมภายใต้ระบบเครือข่ายที่พัฒนาขึ้นทั้งตามศูนย์เรียนรู้ ปรชาญชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ และระดับเครือข่ายปรชาญชาวบ้านที่มีมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น คอยประสานการช่วยเหลือและพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้และการขยายเครือข่ายและสร้างความร่วมมือร่วมกับภาคส่วนต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ ชุดความรู้ด้านเศรษฐกิจ ของปรชาญชาวบ้านภาคอีสานมีความแตกต่างจากทฤษฎีของเดอ โซโต้ ที่เน้นการแปลงสินทรัพย์ให้เป็นเงินทุน เพราะที่ผ่านมาระบบปลาใหญ่กินปลาเล็กหรือระบบทุนใหญ่ดูดทุนเล็ก ได้ทำให้เกษตรกรไทยทั่วประเทศล้มละลาย ความรู้ของปรชาญชาวบ้านด้านเศรษฐกิจกลับเน้นการแปลงเงินทุนให้เป็นสินทรัพย์ที่สร้างดอกผล เช่น การออมดิน คือ การออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมน้ำเพื่อการเกษตร ออมสัตว์ ออมต้นไม้ยืนต้น สังคมกัลยาณมิตร และภูมิปัญญาในการแก้ไขปัญหา การมีสินทรัพย์เหล่านี้ได้ช่วยให้การเกษตรแบบผสมผสานพึ่งตนเองได้เป็นจริงขึ้นอย่างรวดเร็ว สามารถต่อยอดโดยการแปรรูปวัตถุดิบในรูปของกินของใช้ให้กินและใช้นานขึ้น กลายเป็นอุตสาหกรรมครอบครัวและชุมชนได้ สามารถจัดการกับผลผลิตส่วนเกินทั้งการเกษตรผสมผสานและอุตสาหกรรมชุมชน ที่เหลือกินเหลือใช้เหลือแจก เหลือขายกันเองในหมู่บ้านให้ออกสู่ภายนอกทั้ง

ในรูปของการรวมกันส่งไปขายในชุมชนอื่น ทั้งด้วยระบบแลกเปลี่ยนเป็นเงินหรือเป็นสินค้า รวมทั้งวางระบบขายในรูปการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์และวัฒนธรรม ซึ่งนักท่องเที่ยวจะมาเรียนรู้และมากินอาหารปลอดสารพิษ มาซื้อสินค้าคุณภาพที่ช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทำให้การจับจ่ายใช้สอยมีคุณค่าทั้งต่อผู้ผลิตและผู้บริโภค เกิดระบบตลาดที่ไม่ใช่การแข่งขันแต่เป็นระบบตลาดที่เป็นกลไกสร้างความรักความเอื้ออาทรต่อกัน ชุมชนที่มีเงินทุนจะแปลงให้สินทรัพย์ที่สร้างออกดอกผลได้มากขึ้น ทำให้ดีต่อสิ่งแวดล้อม และสุขภาพ รวมทั้งระบบเศรษฐกิจ โดยตัวของมันเองก็แข็งแรงขึ้นด้วย

2) นวัตกรรมทางสังคมและวัฒนธรรม ที่เน้นการปรับใช้ภูมิปัญญาอีสานให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้ในการดำรงชีวิตให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมที่เกิดขึ้นในกระแสหลัก โดยนำวัฒนธรรมชาวบ้านและภูมิปัญญาที่ได้รับการส่งสมมาผ่านปราชญ์ชาวบ้านมาสร้างเครื่องมือทางสังคมในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น การลงแขกช่วยกันทำงาน การบริจาคสร้างสาธารณะประโยชน์ผ่านบทบาทของพระสงฆ์ การให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการออกแบบกองทุนและมูลนิธิในโรงพยาบาลของรัฐเพื่อดูแลรักษาสุขภาพตนเองและเป็นหลักประกันความมั่นคงในชีวิต เป็นต้น

โดยชุดความรู้ด้านสังคมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานได้อาศัยหลักอภิธานธรรม คือ รวมตัวร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ ร่วมทำอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยพร้อมเพรียงกัน ทำให้รู้จักตนเองและผู้อื่น รู้จักการสร้างความรักความเอื้ออาทรทั้งภายในครอบครัวและชุมชน เกิดครอบครัวที่อบอุ่น และชุมชนที่เข้มแข็ง มีกฎระเบียบทำให้คนมีวินัยและเรียนรู้การวิพากษ์วิจารณ์ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ทำให้การตัดสินใจมีความรอบคอบมากขึ้น จัดการเรื่องต่างๆ ได้ดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการจัดการความรู้และการจัดการเครือข่าย สามารถออกแบบการวิจัย การบริการ การเรียนการสอน ถ่ายทอดพัฒนาบุคลากรทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย

สร้างคนและชุมชนคนคิดได้ที่มีความหวัง มีความฝัน และมีแผนปฏิบัติการได้อย่างกว้างขวาง

และมีขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม และศาสนา ผ่านมาตามคำสอน พื้นบ้านและคำสอนในศาสนาที่ยึดถือว่า “งานคือความสุข ความสุขคืองาน ถ้าอยากมีความสุขก็จงทำงานเดียวเงินก็มาหาเราเอง เปรียบเทียบกับเส้นทางชีวิตที่ยึดเอาเงินตราเป็นสรณะ ภายใต้สโลแกน “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ซึ่งทำให้ทุกข์ชีวิตตกอยู่ในความทุกข์ดังที่ผู้เฒ่าผู้แก่เคยสอนไว้ว่า “แล่นตามเงินย่างเข้ากองไฟ แล่นตามธรรมะเย็นฉ่ำชื่นใจ” ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานได้รื้อฟื้นองค์ความรู้เรื่องฮึด 12 คอง 14 เือน 3 น้ำ 4 ความฮักความเอื้ออาทรต่อกัน ประเด็นความสุขจากการมีหลักประกันในชีวิตที่มีอยู่มีกิน มีเงินทองพอใช้ มีร่างกายและจิตใจที่เข้มแข็ง มีสิ่งแวดล้อมดี มีความภาคภูมิใจ มีอิสรภาพที่จะพูดทำได้ดังใจ ไม่กระทบผู้อื่นและสิ่งแวดล้อม ปลอดภัยปลอดภัย และอยู่ร่วมกันอย่างสมดุล ทั้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งองค์ความรู้ด้านพระพุทธศาสนามีส่วนช่วยให้เกิดความสุขเหล่านี้ได้มาก ไม่ว่าจะเป็นหลักสัมมาทิฐิที่เน้นความสุข เกิดจากการดับทุกข์ หลักอริยสัจสี่ที่วางแนวทางการดับทุกข์ หลักอิทธิบาทสี่ที่ให้คนทำงานได้สำเร็จ หลักอิทัปปัตติยตาที่ช่วยให้คนคิดได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นความรู้รากฐานที่สำคัญของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่ทำให้สามารถขยายแนวคิดออกไปอย่างกว้างขวาง และแก้ปัญหาต่างๆในสังคมได้เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

3) นวัตกรรมด้านการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้พบว่าชุดความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านมีความรู้ในเรื่องป่าไม้ และการสร้างป่าไม้หรือไพร โดยรู้ว่าเมื่อมีไพร ก็จะมีลูกสมุนของมันคือ สมุนไพร ซึ่งทั้งเป็นอาหารและยาที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ไพรจะเป็นที่อยู่ของพืชและสัตว์นานาพันธุ์ ก็จะช่วยเพิ่มปัจจัยสี่เพิ่มขึ้น รวมทั้งเกิดความสมดุลของระบบนิเวศได้ดีขึ้นจนกระทั่งไม่ต้องใช้สารเคมีใช้ฆ่าแมลงฆ่าหญ้า นอกจากนั้นเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ยังมีองค์ความรู้ใน

การอมน้ำด้วยการขุดสระกักเก็บน้ำ การดิงน้ำบาดาลมาใช้เหมาะสม พร้อมทั้งการจัดการน้ำให้มีใช้ตลอดปี การมีน้ำเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตทุกชนิดที่จะมาอยู่ด้วยไม่ว่าจะเป็นสัตว์และพืช สำหรับสัตว์เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านก็มีองค์ความรู้ในการอนุรักษ์และการดูแลรักษาทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา หมู เป็ด ไก่ นก เป็นต้น ส่วนพืชก็มีความรู้ทั้งในการเพาะกล้าไม้ชนิดต่างๆ และการขยายพันธุ์รูปแบบต่างๆ ความรู้ในการทำไม้โตเร็วด้วยการสร้างแหล่งน้ำให้กับต้นไม้ การปลูกพืชที่เลี้ยง เช่น กล้วย และที่สำคัญคือการทำให้นดินดีด้วยมูลสัตว์ชนิดต่างๆ การอนุรักษ์ไส้เดือนดินมาเป็นตัวช่วย การปลูกพืชหมุนเวียนและพืชตระกูลถั่ว การทำปุ๋ยคอก ปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพสูตรต่างๆจนทำให้ต้นไม้ในแปลงเกษตรกรเครือข่ายโตวันโตคืน ออกดอกออกผลจนไม่อดไม่อยาก มีเหลือเพื่อที่จะแจก ทำให้มีเพื่อนและส่วนเกินก็มีขายราคาไม่แพง ทำให้มีเงิน นอกจากนี้ยังมีความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของอากาศในลักษณะเชื่อมโยงกัน ทั้งดิน ฟ้า อากาศ ทำให้มองเห็นภาพรวมและความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่เชื่อมโยงกันทุกเรื่อง

4) นวัตกรรมทางการเมืองและนโยบายสาธารณะ ที่เน้นการปรับบทบาทและแสวงหาหุ้นส่วนความร่วมมือและการแก้ไขปัญหาของตนเองภายใต้ระบบรัฐราชการแบบรวมศูนย์อำนาจ และความไม่มีเสถียรภาพทางการเมืองที่ปรับเปลี่ยนผู้บริหารระดับนโยบายค่อนข้างบ่อย ทำให้เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานซึ่งรวมตัวกันขึ้นครั้งแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2539 จนถึงปัจจุบัน ได้เรียนรู้วิธีการแก้ไขปัญหาและการเอาตัวรอดจากปัญหาทางด้านการเมืองและนโยบายสาธารณะ ด้วยการสร้างเครือข่ายและการประชุมเครือข่ายร่วมกับมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีซึ่งทำหน้าที่คล้ายองค์กรพัฒนาภาคเอกชนที่เป็นตัวประสานงานและบางครั้งก็เป็นพี่เลี้ยงที่ได้รับทุนสนับสนุนในรูปของโครงการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการเสริมสร้างสุขภาพแห่งชาติ (สสส.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อดำเนินการวิจัยและถอดบทเรียนองค์ความรู้ที่ได้จากปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน

พร้อมเผยแพร่สู่สาธารณะตามช่องทางต่างๆ ทำให้คนที่สนใจเข้าถึงองค์ความรู้และเชื่อมั่นว่าแนวทางของปราชญ์ชาวบ้านจะเป็นทางเลือกหนึ่งในการแก้ไขปัญหาในสังคมได้ รวมทั้งรัฐบาล เช่น สมัยนายโมซิด บินเปียมรัฐ เป็นรองนายกรัฐมนตรี (2549 – 2551) ได้มีลงพื้นที่และสนับสนุนงบประมาณเพื่อสร้างกิจกรรมการพัฒนาและถอดบทเรียนความสำเร็จจากปราชญ์ชาวบ้านในแต่ละศูนย์การเรียนรู้ปราชญ์ชาวบ้านแต่ละแห่งอย่างเป็นระบบ จนสามารถยกระดับองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านไปสู่การกำหนดนโยบายและวางแผนการพัฒนาในรูปของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เกี่ยวกับประเด็นการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง การใช้ระบบเกษตรกรรมยั่งยืน หรือเกษตรกรรมธรรมชาติในการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศ เป็นต้น

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ให้ความสำคัญจากบทเรียนและประสบการณ์ของกระบวนการเรียนรู้และนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองและครอบครัว และเกิดเป็นมรดกผลในฐานะนวัตกรรมรากหญ้าตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ตลอดจนทั้งรูปแบบและการดำเนินงานเชิงรูปธรรมที่เกิดขึ้นจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานที่ได้รับการยกระดับและพัฒนาองค์ความรู้และวิธีการปฏิบัติในฐานะศาสตร์ของการพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของประชาชนและสังคมตามที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวคิดและองค์ความรู้ในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงแนวรากหญ้าที่เกิดขึ้น และมีผลกระทบต่องานชุมชนท้องถิ่นไทยในปัจจุบัน ให้ได้รับการเผยแพร่ พัฒนา และส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาระดับต่างๆ เครือข่าย มูลนิธิ ชุมชน ครอบครัว และตัวปัจเจกบุคคลให้สามารถสร้างคุณค่าความสุขในชีวิต มีความกินดีอยู่ดี มีสุขภาพ

อนามัยสมบูรณ์แข็งแรง พัฒนาความสมดุลในการดำรงอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมต่างๆ ให้แก่ตนเองและชุมชน และสร้างสรรค์แนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจจากฐานรากให้มีความมั่นคงอย่างยั่งยืนสืบไปได้ ซึ่งทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็นนวัตกรรมจากรากหญ้าแนวเศรษฐกิจพอเพียงที่เกิดขึ้น ผ่านการใช้เกษตรทางเลือกและเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการขับเคลื่อนผ่านเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นภาคอีสานที่เป็นกลุ่มเกษตรกร ที่หันกลับมาลงทุนทางสังคมของตนเองเพื่อให้หลุดพ้นจากวงจรการพัฒนาของกระแสทุนนิยม วัตถุนิยม และการบริโภค และหันมาใช้เกษตรแบบทางเลือกที่พัฒนาขึ้นมาจากระบบเกษตรกรรมพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อทดแทนเกษตรแผนใหม่ที่ได้รับมาจากการพัฒนาและไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ซึ่งถือว่าเครือข่ายดังกล่าวมีความเข้มแข็งและใช้การขับเคลื่อนในลักษณะประชาสังคมรากหญ้าโดยอาศัยหลักการเศรษฐกิจพอเพียงที่เด่นชัดและมีการทำงานอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ พ.ศ. 2538 จนถึงปัจจุบัน อันทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “นวัตกรรม” อันจะนำไปสู่เครื่องมือทางสังคมในการจัดการและแก้ไขปัญหาเหล่านี้ให้ทุเลาเบาบางลงหรือเกิดทางเลือกใหม่ที่จะฝ่าฟันปัญหาเหล่านี้ไปได้ สิ่งดังกล่าวคือ การสร้างองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านขึ้นเพื่อเป็นทางออกของการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ได้แก่ การใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต” และเป้าหมายของแกนนำปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคนคือ ความพออยู่พอกิน พึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเอง ดังนั้น “เกษตรพอเพียง” จึงเป็นสิ่งที่เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสาน ใช้เป็นแนวทางหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมการทำเกษตรกรรมและการดำรงชีวิต โดยปราชญ์ชาวบ้านแต่ละคนได้พิสูจน์ชัดแล้วว่าสามารถทำได้จริง เกิดผลสำเร็จในการแก้ไขปัญหาได้จริง และนำมาซึ่งความสุขอย่างแท้จริง ซึ่งจะเห็นได้ว่าเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานได้นำเอาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการดำรงชีวิต ปรับเปลี่ยนการทำเกษตรกรรมแบบหาอยู่หากิน มาเป็นทำอยู่ทำกิน ปรับเปลี่ยนกระบวนการคิดใหม่

จากเพื่อให้มีอยู่มีกิน เป็นพออยู่พอกิน ไม่คิดเกินแรงของตนเอง มีความพอเพียงในตัวเอง มีเหตุการณ์ตัดสินใจต่อการกระทำอย่างรอบคอบ สร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง ขึ้นมาในรูปแบบใหม่ด้วยการลดรายจ่ายทุกประเภท ไม่พึ่งพาภายนอก จนเกิดแนวทางในการดำเนินชีวิตที่พอเพียงในตนเอง ครอบครัว และสังคมรอบข้าง สร้างแนวปฏิบัติใหม่ขึ้นในการประกอบอาชีพ ซึ่งสอดคล้องกับ อภิชาติ พันธ์เสน (2542: 17-18) มองว่า เศรษฐกิจพอเพียงโดยเนื้อแท้ ก็คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ อันเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่การสร้างสมมติปัญญา โดยมีผลผลิตที่สำคัญของปัญญา ก็คือ ความสุขหรือลดความทุกข์ให้น้อยลง ซึ่งเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน เห็นชอบและยอมรับโดยทั่วกันว่าเป็นทางรอดของเกษตรกรในยุคปัจจุบัน ยิ่งทำยิ่งปรากฏผล ยิ่งทำยิ่งพออยู่พอกินอย่างพอเพียง ทั้งทางกายและทางจิตใจ และใช้หลักการเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้เป็นแนวทางสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่ายสมาชิกเพื่อมุ่งสู่การพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

1. การสร้างเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสานควรดำเนินการในแนวราบด้วยการประชุมกันอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ มีการจัดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องแก่สมาชิกเครือข่ายฯ ทั้งในรูปแบบของการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการจัดทำแผนปฏิบัติการทั้งระบบครัวเรือน ระดับศูนย์เรียนรู้และระดับเครือข่ายฯ โดยมีแผนการปฏิบัติการทั้งประจำวัน ประจำเดือน ประจำปี และแผนงานตามระยะต่างๆ พร้อมประเมินผลระดับเครือข่ายฯ เพื่อช่วยกันปรับปรุงและแลกเปลี่ยนเรียนรู้แก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน จัดกิจกรรมเพิ่มเสริมสร้างความรัก ความสามัคคีในหมู่คณะ พร้อมทั้งถ่ายทอดความรู้ให้เยาวชนรุ่นหลังได้ปฏิบัติตามซึ่งเรียกว่า ยุทธศาสตร์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนจากการสังเคราะห์วิธีการของปราชญ์ชาวบ้านอีสานที่เกิดขึ้นได้แก่

1) ยุทธศาสตร์ทางปัญญา กล่าวได้ว่าเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านได้ตระหนักถึงคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้อยู่คู่สังคมไทยมาอย่างยาวนาน เน้นหลักการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองสู่ความเป็นไทอย่างสมดุลและมีความสุข ด้วยการเรียนรู้จากของจริง ที่จะนำไปสู่เป้าหมายของชีวิตและการฝึกการออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ยืนต้น ออมจิตใจ และสั่งสมภูมิปัญญาด้วยการรวมคนตามหลักอปริหาयरธรรม คือ การหมั่นประชุมพร้อมทำกิจที่พึงกระทำโดยพร้อมเพรียงกันในการสร้างกิจกรรมที่พึ่งตนเองและสร้างความรักความเอื้ออาทรต่อกัน เปลี่ยนทุนที่เป็นเงินให้เป็นทุนทางสิ่งแวดล้อม ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคมและทุนทางความดี

2) ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนสังคม เนื่องจากยุทธศาสตร์ทางปัญญาต้องอาศัยความเชื่อและการเปลี่ยนแปลงความคิดที่พึ่งเงิน พึ่งตลาด พึ่งวัตถุ พึ่งเทคโนโลยี และพึ่งคนอื่นมาเป็นพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองสู่ความเป็นไทอย่างสมดุลและมีความสุข จึงต้องอาศัยความชอบ ดังนั้นการขับเคลื่อนสังคมบนฐานของการขยายสมาชิกเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านอีสานในระยะเริ่มต้นและระยะต่อมาจึงอาศัยญาติสนิทมิตรสหายของผู้ที่ประสบความสำเร็จเป็นจุดบอกต่อ อาศัยคนที่มีความสนใจร่วมกันมาตั้งเวทีที่ต่อเนื่องตามหลักอปริหาयरธรรม เป็นการรวมพลังให้เข้มแข็งทั้งในระดับหมู่บ้าน ระดับศูนย์เรียนรู้ ระดับภาค และระดับประเทศ

3) ยุทธศาสตร์เศรษฐกิจพอเพียง กล่าวได้ว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวพระราชดำริที่สำคัญที่จะช่วยให้ประเทศไทยและโลกรอดพ้นจากวิกฤตที่เผชิญอยู่ เพราะเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาการดำรงชีวิตบนพื้นฐานของการออมของตนเอง ซึ่งในแนวทางตามพระราชดำริเรื่องเกษตรทฤษฎีใหม่นั้นขั้นที่ 1 จะมุ่งให้ครอบครัวมีพออยู่พอกิน มีความพอเพียงด้วยการออมน้ำ ออมความอุดมสมบูรณ์ของดิน ออมสัตว์ ออมต้นไม้ยืนต้น ออมเงิน ซึ่งจะช่วยให้สิ่งแวดล้อมดีขึ้นทันตาเห็น ทฤษฎีขั้นที่ 2 คือ ครอบครัวที่พึ่งตัวเองได้มารวมตัวกันเพื่อพึ่งพากันเองด้วยการรวมตัวกันเพื่อออม

จิตใจ และระดมสมองสั่งสมภูมิปัญญาให้แก่ครอบครัวพึ่งตนเองได้มากขึ้น และสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความเป็นไทยอย่างสมดุลและมีความสุข สามารถทำทฤษฎีใหม่ขั้นที่ 3 คือการรวมตัวกับสหกรณ์ขนาดใหญ่ทำการแปรรูปผลผลิต และจัดการผลผลิตส่วนเกินออกสู่ท้องตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ ทำให้เศรษฐกิจระดับจุลภาคและระดับมหภาคเชื่อมต่อกันเป็นปึกแผ่น สามารถยืนได้อย่างสง่างามในเวทีต่างๆ

2. ในการดำเนินการตามแนวทางของเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน ในการขับเคลื่อนนวัตกรรมรากหญ้าตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เดินหน้าต่อไปได้ และให้เกิดความพร้อมในการขยายเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง จึงควรให้การสนับสนุนสิ่งดังต่อไปนี้

1) เงินทุน ในระยะเริ่มต้นเงินทุนยังมีความจำเป็นต้องนำมาช่วยให้ครอบครัวและชุมชนสามารถใช้ทุนที่เป็นเงินมาเปลี่ยนเป็นทุนทางปัญญาให้สามารถรู้จักตนเองและควบคุมกำกับตนเองให้พึ่งตนเองได้ เปลี่ยนทุนที่เป็นตัวเงินให้เป็นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อม ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางความดีโดยช่วยในการระดมทุนภายในชุมชนและภายนอกชุมชน

2) สนับสนุนความรู้ด้านต่างๆ ที่ชุมชนต้องการ เช่น ความรู้การจัดการ ด้านวิชาการ และภูมิปัญญาที่แก้ปัญหาสำเร็จจากท้องถิ่นอื่นๆ

3) สนับสนุนด้านการประสานงาน โดยช่วยเชื่อมโยงองค์กรชาวบ้าน หน่วยงานอื่นๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชน นักวิชาการ นักธุรกิจและสื่อมวลชนมาเชื่อมโยงกัน เพื่อให้การขยายงานและขยายเครือข่ายเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว

4) สนับสนุนการนิเทศติดตามและประเมินผล การประเมินผลช่วยให้ครอบครัวและชุมชนรู้จักตนเองมากขึ้นและช่วยให้รู้ว่ามีปัญหาทาง หรือต้องปรับแก้ไขอะไรบ้าง รวมทั้งสามารถถอดบทเรียนนำบทเรียนเหล่านั้นไปขยายผลได้อีกด้วย

5) สนับสนุนการเผยแพร่ บทเรียนการขยายเครือข่ายการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองสู่ความเป็นไทยอย่างสมดุลและมีความสุขเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะช่วยให้ครอบครัวอื่นและชุมชนอื่นนำไปปรับใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายได้เร็วขึ้นทันเวลาแก้ไขวิกฤติทุกด้านที่คุกคามสังคมอยู่

เอกสารอ้างอิง

- ธวัชชัย เพ็งพิณิจ และแสงอรุณ สุนทรี. (2552). **รูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงของประชาชนชาวบ้านด้านเกษตรกรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2558). **สหวิทยาการเพื่อความยั่งยืนทางนิเวศและความยุติธรรมทางสังคม**. เอกสารประกอบการสัมมนาเผยแพร่แนวคิดหลักสูตรสหวิทยาการ วันศุกร์ที่ 24 เมษายน 2558 ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. (2558).
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2559). **เศรษฐศาสตร์การเมืองแนวใหม่ การลงโทษโดยสังคม**. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยรังสิต.
- อภิชัย พันธเสน. (2542). **เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ตามความหมายของนักเศรษฐศาสตร์. วรรณกรรมปริทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กลุ่มพัฒนากรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง**, มีนาคม 2546. (อัดสำเนา)
- อภิลิทธิ์ อารังวรางกูร และทานทิพย์ อารังวรางกูร. (2545). **การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อมดี จังหวัดขอนแก่น รายงานประจำปี 2545**. ขอนแก่น : มูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อคุณภาพชีวิตดี จังหวัดขอนแก่น.

- Smith, A. and G. Seyfang. (2003). Constructing grassroots innovations for sustainability - Introduction to the Special Section – Grassroots Innovation for Sustainable Development , in ***Global Environmental Change***, Volume 23, Issue 5, October 2013, Pages 868-880,
- Seyfang, G. and Andrian, S. (2007). Grassroots Innovations for Sustainable Development: Towards a New Research and Policy Agenda, ***Environmental Politics***, 16 (4), 584 – 603

Translated Thai References

- Phengpinich, T. and Sangarun, S. (2009). ***A Model of Sufficiency Economy of Agricultural Local Philosopher***. Bangkok: National Research Council of Thailand.
- Phiempongsant, P. (2015). ***Interdisciplinary Twarding Sustainable Ecology and Social Justics***. Documentary in Seminar on Interdisciplinary Program on Friday, 24th April 2015 at the Hall of Rampaipanni Rajabhat University.
- Piriyarungsun, S. (2016). ***Neo-Political Economy: Social Sanction***. Pathum Thani: Rangsit University.
- Punthasen, A. (1999). ***The King Rama IX ‘s Sufficiency Economy and Analysis along Definitions of Economics, A Literature Review about Sufficiency Economy Philosopher, Group of Economics Theory Development in Sufficiency Economy Philosophy***. March 2003 (Paper term)

- Rathachatranon, W. and Noppon, A. (2017). Community Cultures & Citizenships Enhancement Process for Delivering Public Service at Local Community Level, *Governance Journal* 6 (2)
- Thamrongwarangkun, A. & Thanthip, T. (2002). *Sustainable Community Development for Quality of Life and Good Environment, Khon Kean Province, Annual Report 2002*. Khon Kaen: Foundation of Sustainable Community Development for Quality of Life and Good Environment, Khon Kean Province.